
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 7.021.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-5>**Олександра ПАНФІЛОВА,***orcid.org/0000-0002-5161-3363**кандидат мистецтвознавства, доцент,**доцент кафедри образотворчого мистецтва**Волинського національного університету імені Лесі Українки**(Луцьк, Україна) alka11@meta.ua***Тетяна ПРОКОПОВИЧ,***orcid.org/0000-0001-9935-6645**кандидат психологічних наук, доцент,**доцент кафедри образотворчого мистецтва**Волинського національного університету імені Лесі Українки**(Луцьк, Україна) prokorovych.tetiana@gmail.com*

ЕТЮДИ, НАЧЕРКИ, ЗАМАЛЬОВКИ ЯК ПРОДУКТИВНІ ПРАКТИЧНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВУ

У статті проаналізовано значення етюдів, начерків, замальовок під час формування художніх навичок у здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей. Застосовано в дослідженні методи аналізу та синтезу, системного підходу, які допомогли здійснити узагальнення джерельної бази, проаналізувати суть визначеної проблеми, її теоретичний та практичний бік. Увага зосереджена на систематичності та послідовності навчання, виконанні зображень з природи, вагомій ролі плернерної практики. В процесі будь-якого навчання чимале значення має процес самовдосконалення, який для митця є одним з ключових. Розкрито специфіку виконання начерків, що є основою творчого та навчального малюнку. Проаналізовано принципи виконання роботи: від загального – до конкретного, від головного – до другорядного. Під час виконання етюдів, начерків, замальовок здобувачі вирішують поставлені педагогом завдання, навчаються вибору мотиву, грамотному композиванню та послідовності, враховують особливості освоєваних матеріалів і додаткових технічних засобів, що застосовуються в образотворчому мистецтві.

Зосереджено увагу на використанні класичних і сучасних засобів виконання етюдів, начерків, замальовок. Зауважено, що при створенні цифрових ескізів, начерків та етюдів принципи класичного підходу є обов'язковим, так як в даному випадку також діють основні закони і принципи образотворчого мистецтва.

Наукова новизна статті полягає у привертанні уваги до проблеми застосування продуктивних методів навчання образотворчій грамоті в умовах системи освіти. Актуальність проблеми полягає у дослідженні поєднання класичного підходу та сучасних методів та матеріалів під час створення начерків та замальовок з рисунку.

Підсумовано, що творча особистість розвивається і підвищує свою майстерність шляхом систематичного виконання практичних вправ, вивчення теоретичних основ рисунку і живопису, що, в свою чергу є запорукою швидкого оволодіння образотворчими засобами, поглиблює практичні вміння та навички цілісного бачення природи й зображення.

Ключові слова: *етюд, начерк, замальовки, плернер, образотворче мистецтво, рисунок, живопис.*

Oleksandra PANFILOVA,
orcid.org/0000-0002-5161-3363

PhD in Arts,
Associate Professor at the Department of the Fine Arts
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) alka11@meta.ua

Tetiana PROKOPOVYCH,
orcid.org/0000-0001-9935-6645

PhD in Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of the Fine Arts
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) prokopovych.tetiana@gmail.com

SKETCHES AS PRODUCTIVE PRACTICAL METHODS OF TEACHING FINE ARTS

The article analyzes the importance of sketches, during the formation of artistic skills of students of higher education in art specialties. The research used methods of analysis and synthesis, a systematic approach, which helped to generalize the source base, analyze the essence of the identified problem, its theoretical and practical side. Attention is focused on the systematicity and sequence of studying, the execution of images from nature, the important role of outdoor practice. In the process of any training, the process of self-improvement is of great importance, which is one of the key for an artist. The specifics of sketching, which is the basis of creative and educational drawing, are revealed. The principles of work performance are analyzed: from general to specific, from main to minor. During the execution of sketches the winners solve the tasks set by the teacher, learn to choose a motif, competent composition and sequence, take into account the peculiarities of the mastered materials and additional technical means used in fine arts. Attention is focused on the use of classic and modern means of performing sketches. It is noted that when creating digital sketches the principles of the classical approach are mandatory, since in this case the basic laws and principles of fine art also apply. The scientific novelty of the article consists in drawing attention to the problem of applying productive methods of teaching visual literacy in the conditions of the education system. The relevance of the problem lies in the study of the combination of the classical approach and modern methods and materials when creating sketches from a drawing. It is concluded that a creative personality develops and improves its skill through systematic performance of practical exercises, studying the theoretical foundations of drawing and painting, which, in turn, is a guarantee of quick mastery of visual means, deepens practical skills of a holistic vision of nature and images.

Key words: sketch, plein air, fine art, drawing, painting.

Постановка проблеми. Процес формування художника складний і тривалий, який, зазвичай, розпочинається ще в дитячому віці. Звичайно, велике значення мають оточення, впливи інших творчих особистостей, поштовх і т. п., але це процес індивідуальний. Оволодіння майстерністю у одного відбувається майже миттєво, в іншого відбувається повільно і непомітно. Проте вагомими в цьому процесі є не лише творчі здібності, а й самовдосконалення, наполегливість, ретельність.

Аналіз досліджень. Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх художників завжди надавалась належна увага, положення теорії мистецької освіти та художньо-педагогічної підготовки викладачів мистецьких дисциплін обґрунтовано в працях вітчизняних учених С. Коновець, О. Отич, О. Рудницької та інших. Процес формування та розвитку творчого потенціалу студентів художньо-графічних факультетів у процесі вивчення художніх дисциплін досліджували науковці В. Зінченко, Є. Шорохов та інші. Виконання начерків, етюдів в контексті викла-

дання рисунку та живопису з природи торкалися педагога Т. Прокопович, О. Панфілова, І. Тарасюк, О. Каленюк. Значення плерного етюдів розкривали у своїх публікаціях дослідники В. Кабаченко, С. Крижевська та інші.

Метою статті є дослідження значення етюдів, начерків, замальовок для здобувачів під час оволодіння художньою грамотою, з'ясування оптимальних методів навчання під час занять на плері.

Виклад основного матеріалу. Один із надійних способів оволодіння художньою грамотою – це щоденне заняття етюдами, начерками, тобто виконання з природи узагальнених, без дрібних деталей короткотривалих зображень. Саме вони допомагають розвинути спостережливість, уміння гостро і точно схоплювати найголовніше в природі та відкидати другорядне, несуттєве. Всі знамениті митці різних епох приділяли значну увагу різноманітним начеркам, етюдам і замальовкам. Дійсно, ці найважливіші складові елементи зображення передують і супроводжують виконання творів графіки, живопису, скульптури,

декоративно-прикладного мистецтва (Прокопович 2020: 86–89), (Прокопович 2021: 38–43).

Тонке відчуття характеру приходить не відразу, і саме такі вправи пробуджують здатність відтворювати побачене як яскравий образ і довго утримувати його в пам'яті. Ця якість вкрай необхідно кожному художнику. В процесі виконання короткотривалих етюдів як в кольорі так і графічно, активно розвиваються багато навичок, необхідних майбутньому митцю для художньої діяльності. Заняття на пленері ефективно сприяють постановці ока та руки, розвивають візуальне мислення та образну пам'ять. Про користь етюдів та замальовок з природи можна говорити безкінечно: збагачуються художні знання, удосконалюється штрих чи мазок, процес роботи з матеріалом, розвивається відчуття форми, бачення кольору виходить на новий рівень (Панфілова 2022: 166).

Важливе місце в розвитку та вдосконаленні навичок має робота на пленері, тут студент не бездумно копіює побачене, а здійснює активну дослідницьку діяльність, самостійно шукає точку зору, ракурс, відточує знання композиції, уважно вивчає навколишній світ. Завдяки цій практиці відбувається абсолютно нове бачення кольору, форм, світла, фактур, всього оточуючого. Працюючи на пленері, важливо перенести в етюд стан природи, пору дня, помітити і передати стан освітлення, сконцентруватися на першому враженні від природи. Певна свобода вибору (і відповідальності також) надає змогу студенту самостійно обрати мотив і захистити свій вибір, наповнити його сучасним змістом і власним розумінням і, врешті, віднайти і обґрунтувати його художнє втілення (Кабаченко, 2022).

Тривала робота завжди починається з етюди чи начерку – це перша, початкова стадія творчої роботи, яка передує художньому твору, допомагає знайти композицію, вивчити пропорції, рух і так далі, і її зобов'язаний освоїти досконало кожен професіонал. Нерідко таке короткочасне зображення виходить настільки вдаль, що стає самостійним твором мистецтва. А деякі стани природи, наприклад, ілюзію швидкого руху в змозі передати лише начерк.

Обмеження часу визначає специфіку етюду. За короткий термін необхідно створити художній образ, сформулювати уявлення про природу, використовуючи мінімум образотворчих та композиційних засобів, не вдаючись у деталі, а спрямовуючи вектор уваги на головне. Етюди є дуже корисною вправою. При їх виконанні у художника активно формується навичка запам'ятовування, відтворення колірного образу та розвиток короткочасної

зорової пам'яті. Саме систематичне виконання етюдів допомагає правильно знаходити і передавати через фарби відповідний колорит природи. Для етюдів може бути використано будь-що з усього різноманіття навколишнього світу: пейзажні мотиви, міські вулиці, натюрморти на відкритому повітрі, перехожі та інше. Важливо знайти оптимальну точку зору до природи, яка допомогла б помітити найбільш характерне в природі. Правильно підібраний формат, також допоможе вам підкреслити особливість мотиву. Для початківців та для короткочасних етюдів краще вибирати прості сюжети з невеликою кількістю об'єктів, щоб уникнути надмірної деталізації, яка часто негативно впливає на цілісність етюду. На початках у виборі об'єкту, ракурсу та композиції студентам може допомагати педагог. Саме тому найперше краще обирати прості природні мотиви: вечірне небо з силуетами дерев, чисте поле з чіткою лінією горизонту, гори вдалині. Подібні сюжети будуть ідеальними для короткочасних етюдів. Живописному етюду передують швидкі графічні начерки, у яких фіксуються визначальні компоненти: характер, динаміка і рівновага основних плям, ритми, врешті – композиційна схема. Основне завдання етюду полягає у відборі елементів зображення і з'ясуванні взаємин між ними. Специфіка проведення пленерів вимагає швидкості і точності фіксацій зорових вражень, що досягається шляхом постійної праці, максимальної концентрації творчих зусиль (Кабаченко, 2022), (Панфілова 2022: 165-169).

Будь-який художній матеріал є доречним під час пленеру. Швидкі етюди зазвичай виконуються аквареллю чи гуашшю, більш довготривалі – олією. Найголовніше, щоб обраний матеріал був вам добре знайомий, тому що в польових умовах не буде можливості детально вивчати властивості та поведінку матеріалу. У процесі роботи необхідно постійно порівнювати результат за кольором та тоном з природою. Постійний порівняльний аналіз допоможе створити потрібну атмосферу на картині, правильно передати настрій та освітлення навколишнього середовища, тонову градацію. Кожному стану природи характерні свої колірні та тональні відношення – якщо вони знайдені правильно, то етюд передаватиме потрібний стан. У процесі виконання етюди користуємося загальноприйнятою методикою послідовності від загального до детального та від деталей до загального. Тобто спершу вирішуються основні маси, робота ведеться великими плямами, використовуються широкі пензлі. Головне тут – передача враження, колірної гами, настрою, співвідношення величин, віднайдіння

характерних рис. Яким саме технічним прийомом виконувати етюд може підказати сама натура при уважному її вивченні. Найчастіше вона може диктувати спосіб накладання фарби, характер мазків – це гладка заливка або густі мазки, що залишають фактуру кисті, ви зрозумієте, вловивши характер того, що перед очима. Дуже живим та цікавим виглядає етюд, у якому скомбіновані різні прийоми, тому варто експериментувати з поєднанням лесування та пастозних корпусних шарів, роблячи барвистий шар різноманітним за фактурою та технікою накладання фарби. Доречними будуть не лише пензлі та мастихін, можна користуватися і пальцями і ганчіркою. Працюючи на етюдом, художник не механічно переносить побачене на полотно або аркуш, а незримо з'єднується з сюжетом, запам'ятовуючи кожну деталь.

Досвідчений художник завжди шукає найвиразніше рішення свого задуму, обмірковує сюжет, композицію. Образи, що виникають у його уяві, мають об'єктивне походження, народжені зримими властивостями реальності і мають свої конкретні форми. Тільки за наявності зорової достовірності зображеного можна висловити певні почуття, думки, викликати відповідні переживання у глядача, асоціативні уявлення якого пов'язані з предметним світом. У пейзажі глядач побачить не лише матеріальні предмети, а й природну гру світла та кольору, сріблястий блиск роси чи переливи фарб у ранковому небі, свіжий подих ранкового вітру.

Часто навчальні етюди бувають надмірно «засушені», невиразні, схожі один на одного не лише в сюжетно-тематичному плані, а й у технічному виконанні. Все це цілком природно, і «сухість», боязкість навчальної роботи не можна вважати ознаками її слабкості чи відсутності у автора творчого хисту.

Навчальні етюди, начерки часто бувають недостатньо виразні та оригінальні, тому що здобувач ще не недосконалий в художньому відношенні, майстерності. З часом прийде вільне творче оволодіння натурою та її законами, а також технічна досконалість. Художня грамотність набувається в основному у вправах з природи. Чим частіше студент пише етюди з природи, виконує замальовки та начерки, наполегливо працює та самовдосконалюється, тим гострішим стає відчуття композиції, колориту, гармонії фарб і ритму ліній, колористичних взаємовпливів. Велике значення має систематична самостійна робота студентів над етюдами і начерками. Вона не тільки доповнює практичні заняття, але й сприяє розвитку і вдосконаленню багатьох важливих якостей і навичок. Ефективність самостійної роботи студентів залежить від

ряду умов. Вагомою є активність самих студентів, розуміння ними значення і завдань таких зарисовок, регулярність їх здійснення, зацікавленість справою. Необхідно також наголосити на ролі викладача в організації і керівництві самостійною роботою, яка повинна бути добре продумана в методичному плані, щоб малювання не здійснювалося бездумно, стихійно, епізодично (Піддубна, 2016: 107-111).

Для досягнення цілісності композиції бажано виділити центр, де буде розташовано головне, відмовитися від другорядних деталей, приглушити відволікаючі від головного контрасти. Композиційної цілісності можна добитися, якщо об'єднати світлом, тоном або колоритом всі частини твору. начерк композиція контраст. Важлива роль у композиції відводиться тлу або середовищі, в якому відбувається дія. Оточення героїв має величезне значення для розкриття змісту картини. Таким чином, цілісність композиції залежить від здатності художника підпорядкувати другорядне головному, від зв'язків всіх елементів між собою. Тобто неприпустимо, щоб відразу впало в очі щось другорядне в композиції, в той час як найважливіше залишалося непоміченим. Кожна деталь повинна сприйматися як необхідна, як така, що добавляє щось нове до розвитку задуму автора. Завдяки систематичним вправам з природи натюрмортів, пейзажів, голови та постаті людини розвивається спостережливість, виробляється вміння підкреслювати суттєве, відкидати другорядне, вміння свідомо жертвувати певними деталями на користь головного. При цьому, в процесі узагальнення робота не має втрачати предметних характеристик, тобто, узагальненість не повинна стати самоціллю в зображенні для початківців. Навпаки, за допомогою її ми намагаємося висловити найбільш характерні і типові для даного предмета або явища властивості.

Для виконання замальовок, етюдів та начерків також можна використовувати сучасні засоби та програми, що адаптовані до потреба художника. Існують різні додатки та застосунки для малювання на Android (Adobe Illustrator Draw, Adobe Photoshop Sketch, Autodesk SketchBook, Painter Mobile, MediBang, Paint та інші) та для iPad (Procreate, Adobe Illustrator Draw, Adobe Fresco, Adobe Photoshop Sketch, Autodesk SketchBook та інші). Це все програми які дозволяють не обмежувати свій творчий пошук наявністю палітри та інструментів.

Однією з програм, які дозволяють злегкістю працювати на пленері у будь яких техніках є застосунок Procreate – це популярний додаток

для iPad, що використовується як професіоналам художникам, так і художникам-початківцям. Даний застосунок дозволяє створювати арт-продукт в цифровому форматі на планшеті. У даному додатку передбачається використання великої кількості різноманітних пензлів, які імітують фактуру вугілля, сангіни, графітового олівця різної твердості, синтетичні чи щетинні пензлі, а також різноманітні ефекти фарби – акварель, темпера, олійні фарби, що з легкістю можна використовувати в творчому пошуку. Також даний додаток передбачає вибір фактури площини на якій передбачається створення зображення. Це може бути фактурний папір, полотно різної зернистості та інше, при цьому є можливість використовувати простий та ефективний інструмент розтушовки, набори для звичайних скетчів, чорнильні пера, фарби для простих малюнків і складних живописів, інструменти для каліграфічного письма, ефект фарби в балончиках, а також малювання вугіллям.

Використовуючи ці переваги робити начерки і етюди можна в будь-який момент, при цьому вибираючи улюблені матеріали удосконалюючи свої професійні вміння, що є певним майданчиком для творчості та створення нових ескізів. За допомогою сучасних застосунків можна вивчити нові стилі малювання, скейчингу та розвивати свої навички багатьма способами.

Проте, варто зауважити, що при створенні цифрових ескізів, начерків та етюдів принципи класичного підходу представлені нами вище по тексту, є обов'язковим, так як в даному випадку також діють основні закони і принципи образотворчого мистецтва, що подаються у вищій школі.

Висновки. Отже, шлях до майстерності починається з вивчення теоретичних основ рисунку і живопису та систематичного виконання практичних вправ. Зображати – це передусім міркувати, а практика завжди має бути побудована на знаннях теорії. Вагоме значення етюдів, начерків, систематичних постійних вправ для вдосконалення майстерності не підлягає сумніву. Практична підготовка є складовою частиною освітнього процесу і спрямована, перш за все, на оволодіння студентами професійними навичками та вміннями. Неабияку роль у розвитку художніх здібностей відіграють особисті якості студентів: наполегливість, систематичність у навчанні, прагнення до самовдосконалення. Встановлено, що виконання етюдів, начерків, замальовок допомагає швидкому оволодінню образотворчими засобами, поглиблює практичні вміння та навички цілісного бачення природи й зображення, є умовою для професійного зростання студентів, розвитку їх творчих здібностей, втілення задумів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етюд у живописі – це... Поняття, визначення, історія виникнення, знамениті картини та прийоми в живописі. URL: <https://uaeu.top/rozvahy/etyud-u-zhivopisi-tse-ponyattya-viznachennya-istoriya-viniknennya-znameniti-kartini-ta-prijomi-v-zhivopisi.html> (дата звернення: 27.12.2022).
2. Кабаченко В. П. Пленерний етюд. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2205/1/Kabachenko.pdf> (дата звернення: 27.12.2022).
3. Крижевська С.Г. Розвиток навичок швидкого малювання при виконанні короточасних замальовок. Методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів вищої освіти четвертого року навчання ОС «бакалавр» напрямку підготовки 06.020205 Образотворче мистецтво з навчальної дисципліни «Теорія та практика малюнку». Одеса, 2017. 25 с.
4. Користь пленеру: етюди, вибір сюжету, мальовничі прийоми. Колекція книг про живопис і мистецтві Етюд в музиці і театрі. URL: <https://thestrip.ru/uk/lipstick/polza-plenera-etyudy-vybor-syuzheta-zhivopisnye-priemy/> (дата звернення: 27.12.2022).
5. Панфілова О.Г., Каленюк О.М., Тарасюк І.І. Формування професійних навичок майбутніх художників за допомогою живопису з природи. Актуальні проблеми розвитку українського мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти: зб. матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 17–19 червня 2022 р., м. Луцьк. Одеса: ВД «Гельветика», 2022. С. 165–169.
6. Піддубна О. М. Значення начерків у художньо-творчій діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва з дисциплін «Малюнок» і «Живопис» *«Педагогічні науки»*. Житомир. 2016. № 2 (84). С. 107–111.
7. Прокопович, Т. Рисунок – як вид ілюстративного зображення м. Луцька XIX століття. *Fine Art and Culture Studies*, № 2, Луцьк. Видавничий дім «Гельветика» 2021. С. 38–43.
8. Прокопович Т. А. Рисунок, як основа в живописі та скульптурі. Актуальні проблеми розвитку українського мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти [Текст]: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2020. С. 86–89.

REFERENCES

1. Etud u zhyvopysi – tse... Poniattia, vyznachennia, istoriia vynykennia, znameniti kartyny ta pryomy v zhyvopysi. [Etude in painting is... Concept, definition, history of origin, famous paintings and techniques in painting]. [in Ukrainian] URL: <https://uaeu.top/rozvahy/etyud-u-zhivopisi-tse-ponyattya-viznachennya-istoriya-viniknennya-znameniti-kartini-ta-prijomi-v-zhivopisi.html> (date of application : 27.12.2022). [in Ukrainian].

2. Kabachenko V. P. Plenernyi etiud. [Plein air sketch]. [in Ukrainian] URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2205/1/Kabachenko.pdf> (date of application : 27.12.2022). [in Ukrainian].

3. Kryzhevska S.H. Rozvytok navychok shvydkoho maliuvannia pry vykonanni korotkochasnykh zamalovok. Metodychni rekomendatsii dlia samostiinoi roboty zdobuvachiv vyshchoi osvity chetvertoho roku navchannia OS "bakalavr" napriamu pidhotovky 06.020205 Obrazotvorche mystetstvo z navchalnoi dystsypliny "Teoriia ta praktyka maliunku". [Development of quick drawing skills when performing short-term sketches. Methodological recommendations for the independent work of students of higher education in the fourth year of study of OS "bachelor" in the field of training 06.020205 Fine art from the academic discipline Theory and practice of drawing"]. Odesa, 2017. 25 p. [in Ukrainian].

4. Koryst pleneru: etyudy, vybir siuzhetu, malovnychi pryomy. Kolektsiia knih pro zhyvopys i mystetstvi Etiud v muzytsi i teatri. [The benefit of plein air: sketches, choice of plot, picturesque techniques. A collection of books on painting and art Etudes in music and theater]. URL: <https://thestrup.ru/uk/lipstick/polza-plenera-etyudy-vybor-syuzheta-zhivopisnye-priemy/> (date of application: 27.12.2022). [in Ukrainian].

5. Panfilova O.H., Kaleniuk O.M., Tarasiuk I.I. Formuvannia profesiinykh navychok maibutnikh khudozhnykiv za dopomohoiu zhyvopysu z natury. Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho mystetstva: kulturolohichni, mystetstvoznachy, pedahohichni aspekty [Formation of professional skills of future artists with the help of painting from nature. Actual problems of the development of Ukrainian art: cultural, art history, and pedagogical aspects]. Lutsk. Odesa: Helvetyka, 2022. pp. 165–169. [in Ukrainian].

6. Pidubna O. M. Znachennia nacherkiv u khudozhno-tvorchii diialnosti maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva z dystsyplin "Maliunok" i "Zhyvopys" [The importance of sketches in the artistic and creative activity of future teachers of fine arts in the disciplines "Drawing" and "Painting"] Zhytomyr 2016. pp. 107–111. [in Ukrainian].

7. Prokopovych, T. Rysunok – yak vyd iliustratyvnoho zobrazhennia m. Lutska XIX stolittia. [The drawing is a type of illustrative image of Lutsk in the 19th century]. Lutsk "Helvetyka" 2021. pp. 38–43. [in Ukrainian].

8. Prokopovych T. A. Rysunok, yak osnova v zhyvopysi ta skulpturi. [Drawing as a basis in painting and sculpture] Lutsk, 2020. pp. 86–89. [in Ukrainian].